

CEM'

(الجمع)

Belâgatın bedî' kısmına ait
bir edebî sanat.

Sözlükte "toplamak, bir araya getirmek" anlamına gelen cem', edebiyat terimi olarak birden fazla şeyi tek hüküm altında toplama yolu ile yapılan bir sanattır ifade eder. Arap edebiyatında belâgata dair eserlerde, "Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür" (el-Kehf 18/46) meâlindeki âyet bu sanata örnek olarak gösterilmektedir. Âyette Allah, mal ile çocuğu dünya hayatının süsü olmaları bakımından cemetmiştir. Aynı şekilde, "Güneş ve ayın hareketleri bir hesaba göredir. Bitkiler ve ağaçlar onun emrine boyun eğenler" (er-Rahmân 55/5-6) meâlindeki âyetlerde de hesap için güneş ile ayı, boyun eğme için de nebat ile ağacı bir hükümde cemetmiştir. Nefî'nin, "Hem kadeh hem bâde hem bir şüh sâkîdir gönül / Ehl-i aşkın hâsılı sâhib-mezâkîdır gönül" beytinde kadeh, bâde, sâkî ve ehl-i aşkın sâhib-mezâkî hükmen gönülde birleşmiştir.

Cem' sanatı kendi içinde bazı kısımlara ayrılır. Bunların sayısını altıya kadar çıkaran bölümlere rastlanırsa da (meselâ bk. Ali Cemâleddin, s. 135-136) genel olarak üç şekli üzerinde durulmaktadır. Aslında bunlar da iki ayrı sanat olan taksim* ile tefrik*ın birleşmesinden meydana gelmiştir.

1. Cem' maa't-tefrîk. Cem'in tefrik sanatı ile birlikte kullanılmasıdır ki bir hüküm altında toplanan iki veya daha fazla şeyin arasına farklılık koymaktır. "Gece ve gündüzü varlığımıza birer delil kıldık. Bir delil olan geceyi kaldırıp yine bir delil olan gündüzü aydınlık kıldık" (el-İsrâ 17/12) meâlindeki âyette gece ve gündüz Allah'ın varlığına delil olma konusunda bir hüküm altında birleştirilmiş, sonra bunların delil olma yönleri arasına farklılık koymak suretiyle cem' maa't-tefrîk yapılmıştır. Nâbî'nin, "Binâ-yı intizâm-ı dîn ü dünyâya edip âlet / Zebâna nutk vermiş, gûşa vermiş kuvvet-i isgâ" beytinde dil ve kulak önce din ve dünyanın düzenini sağlayan birer alet olarak bir hüküm altında birleştirilmiş, sonra da bunları birbirinden ayıran farklı taraflar belirtilmiştir ki dilin farkı konuşma (nutk), kulağın farkı dinleme (isgâ) kuvvetidir. Burada dil ile kulağın din ve dünya düzenine alet olmaları cem'dir.

Fakat birinin söylemek, diğerinin dinlemek özelliğine sahip olması ayrılan yönleridir, tefriktir.

2. Cem' maa't-taksim. Çeşitli şeyleri bir hüküm altında topladıktan sonra onları ayrı ayrı hükümlere bağlamaktır. "Ben ve sen ikimiz de meşgulüz. Ancak sen oyun ve eğlence ile ben ilim tahsiliyle" örneğinde birinci ve ikinci şahıslar meşgul olma bakımından cemedilmiş, sonra ikinci şahıs oyun ve eğlence ile, birinci şahıs ise ilim tahsiliyle meşgul gösterilerek ikiye taksim edilmiştir. Bâkî'nin, "Yayıldı bahs-i la'l-i hatt u hâlin bâğ-ı rıdvâna / Suyun kevsir, nebâtın ney-şeker, hâkin abir ettin" beytinde sevgilinin dudağı, yüzünün hat ve beni bahsi cennet bağına yayılmakta önce birleşiyor, ikinci mısradaki ise bunlar sırasıyla cennetdeki kevsir, nebat ve toprağa nisbet edilerek tekrar ayrılıyorlar. Bu sanatın, muhtelif şeyleri önce taksim edip sonra da bir hüküm altında bir araya getirme şekli de vardır.

3. Cem' maa't-tefrîk ve't-taksim. Bir hükümde toplanan iki veya daha çok şey arasına farklılık koyup sonra bunları ayrı ayrı vasıflandırmaktır. "O gün gelince Allah'ın izni olmadan hiç kimse konuşmaz. İçlerinde bedbaht olanlar da mesut olanlar da vardır. Bedbaht olanlar cehennemdedir. Onlar orada ah edip inlerler. Rabbinin dilemesi bir yana, göklerin ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır. Şüphesiz rabbin her istediğini yapar. Mesut olanlar ise cennettendir. Rabbinin dilemesi bir yana, sonsuz bir lutuf olarak göklerin ve yer durdukça orada temelli kalacaklardır" (Hüd 11/105-108) meâlindeki âyetlerde önce bütün varlıklar, "Hiç kimse konuşamaz" hükmünde toplanmış, sonra bazıları bedbaht, bazıları mesut şeklinde vasıflandırılıp gruplara ayrılarak tefrik sanatı yapılmış, ardından da bedbahtların cehenneme, mesutların cennete gireceği ifade edilerek taksimde bulunulmuştur. Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-inşâ*'daki şu kıtası da bunun için bir örnektir: "Leb-i yâre akîk-i nâb dedim / Mu'teriz oldular bütün yârân / Dediler seng-pâre-i Yemen o / Bu ise gerd-i çeşme-i hayvân". İlk mısradaki sevgilinin dudağı saf akîke benzetilmiş, böylece cem' sanatı meydana gelmiştir. İkinci mısradaki dudak ile akîkin bu şekildeki cem'ine itiraz edilince tefrik meydana gelmiştir. Üçüncü ve dördüncü mısralarda ise her birinin değişik bir vasfı verilerek taksim yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "cem" md.; Tâhirülmevlevî, *Edebiyât Lügati*, İstanbul 1973, s. 29-30, 153-154; Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh* (nşr. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî), Kahire 1400/1980, II, 505, 507-509; Tîbî, *et-Tibyân fî 'ilmi'l-me'ânî ve'l-bedî' ve'l-beyân* (nşr. Hâdî Atıyye), Beyrut 1407/1987, s. 401-402, 404-410; Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed, *et-Tirâzül-mutazammîn li-esrârî'l-belâga*, Beyrut 1402/1982, III, 142-144; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Târîhu 'ulûmi'l-belâga ve't-ta'rif bi-ricâlihâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 308, 310-311; Mehmed İzzet, *Def'u'l-mesâlib fî âdâbî's-sâir ve'l-kâtib*, İstanbul 1325, s. 87-90; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâgati'l-'Arabîyye*, Riyad 1402/1982, I, 155-156; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâti'l-belâgiyye ve te'avvuruhâ*, Bağdad 1406/1986, II, 406, 410-414; Mehmed Tâhir, *Tercüme-i Mîzânü'l-edeb*, İstanbul 1257, s. 300-301; Süleyman Paşa, *Mebâni'l-inşâ*, İstanbul 1289, II, 73-77; Abdünnâfi İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 172-174; Ali Cemâleddin, *Arûz-i Türkî*, İstanbul 1291, s. 135-136; Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, İstanbul 1299, s. 160; Diyarbekirli Said Paşa, *Mîzânü'l-edeb*, İstanbul 1305, s. 354-356; Mehmed Rifat, *Me'câmiu'l-edeb, IV: İlm-i Bedî'*, İstanbul 1308, s. 347-351; Kaya Bilgegil, *Edebiyât Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 283-289.

KÂZIM YETİŞ — HULÛSİ KILIÇ

CEM'

(الجمع)

Aralarında
yakın akrabalık bağı bulunan
iki kadınla aynı anda evli olma
anlamına gelen fıkıh terimi.

Sözlükte "toplamak, bir araya getirmek, birleştirmek" anlamına gelen cem', İslâm aile hukukunda bir erkeğin kendileriyle aynı anda evli olması haram sayılan kadınların durumuyla ilgili olarak geçmektedir.

İslâm hukukunda bir erkeğin en fazla dört kadınla evlenmesine izin verilmiştir. Ancak bu kadınların birbirleriyle yakın akraba olmamaları gerekir. Yakın akrabalığın kan veya süt yoluyla oluşması hükmü değiştirmez. Bu konuda genel esas, iki kadından her birinin erkek, diğerinin kadın kabul edilmesi halinde aralarında evlenmeleri haram olacaktır kadar yakın akrabalığın bulunmasıdır. Buna karşılık kadınlardan biri erkek kabul edildiğinde evlenmeleri haram, diğeri erkek kabul edildiğinde evlenmeleri helâl ise cem' sebebiyle geçici bir evlenme engelinden söz edilmez. Bu son duruma örnek olarak bir erkeğin bir kadınla ve onun üvey annesiyle aynı anda evli olması hali gösterilebilir. Kadının erkek kabul edilmesi halinde üvey anne-

siyle aralarında evlenme engeli doğacak, ancak üvey anne erkek farzedildiğinde onun baba ile evlenmesi ve kızıyla aralarında sihri hisimliliğe dayalı bir evlilik engelini doğması söz konusu olmayacaktır. Böylece bu iki kadının aynı anda bir erkeğin eşi olmalarında sakınca yoktur. Öte yandan bir erkek, karısı hayatta olduğu ve nikâhı altında bulunduğu sürece onun kız kardeşi, halası, teyzesi veya kardeşinin kızıyla evlenemez. Bunların hangisi erkek kabul edilirse edilsin diğeriyle evlenmesi yasaktır. Kur'an-ı Kerim'de iki kız kardeşin bir nikâh altında birleştirilmesinin haram olduğu ifade edilmiştir (en-Nisâ 4/23). Hz. Peygamber de bir kadının, halası veya teyzesiyle birlikte aynı erkeğin karısı olmasının yasaklamış (Buhârî, "Nikâh", 27), İbn Hibbân'ın rivayetine göre bunun sebebinin de, "Böyle yaparsanız şüphesiz akrabalık ilişkilerini kesmiş olursunuz (kat'ı rahim)" (eş-Şahîh, VI, 166) diyerek açıklamıştır. İslâm hukukçuları bundan hareketle, akrabalarla iyi ilişkiler içinde olmanın (sıla-i rahim) farz olduğunu belirtmişler ve bu derecede yakınlığı bulunan iki kadının aynı kişinin karısı pozisyonunda genellikle birbirleriyle iyi ilişkiler içinde olamayacağını, dolayısıyla sila-i rahim gibi bir farzın yerine getirilmesine engel teşkil edecek durumun aklende haram olması gerektiğini söylemişlerdir. Ancak buradaki evlenme engeli geçicidir. Erkeğin, karısı ile arasındaki nikâh bağının ölüm veya boşanma gibi bir sebeple sona ermesi halinde bu nikâhtan doğan evlenme engeli de ortadan kalkacağından karısının yukarıda sözü edilen akrabalarından herhangi biriyle evlenmesi mümkündür. Ric'î talâkla karısını boşayan bir erkek için evlenme engeli iddet bitinceye kadar devam eder. Hanefîler'e ve Hanbelîler'e göre bâin talâkta da durum aynıdır. Mâlikîler'le Şâfiîler ise kocanın, bâin talâk iddeti bekleyen karısının yakın akrabalarından biriyle evlenebileceğini kabul ederler. Şâ'dan Ca'feriyye'nin Ehl-i sünnet mezheplerinden ayrıldığı belli başlı konulardan biri de cem' olup bu mezhebe göre teyze ve halanın rızâları alınarak yeğenleriyle aynı nikâh altında birleştirilmesi, yani bir erkeğin birbiriyle teyze-yeğen veya hala-yeğen durumunda olan iki kadını aynı zamanda eş olarak alması câizdir.

Akrabalık bağından kaynaklanan bu durumdan başka dört kadınla evli olan erkeğin beşincisiyle evlenmesi de cem'in başka bir türüdür. Böyle bir kimse an-

cak hanımlarından birinin ayrılması veya ölmesi halinde başka bir kadınla evlenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Nikâh", 26, 27; Müslim, "Nikâh", 33-40; İbn Mâce, "Nikâh", 31; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 13; Tirmizî, "Nikâh", 31; Nesâî, "Nikâh", 45-48; İbn Hibbân, eş-Şahîh (nşr. Kemal Yûsuf el-Hût), Beyrut 1407/1987, VI, 166; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-müctehid, II, 35-36; İbn Kudâme, el-Muğni, VIII, 436, 489-490; İbnü'l-Hümâm, Fethü'l-ka'dir, III, 212-218; Şirbîni, Muğni'l-muhtâc, III, 180-182; Buhûti, Keşşafü'l-kinâf, V, 74-82; Şevkânî, Neylü'l-evâtâr, VI, 166-171.

HALİT ÜNAL

CEM'

(الجمع)

Öğle ile ikindi
ve akşam ile yatsı namazlarının
birlikte kılınmasını ifade eden
fıkıh terimi.

Beş vakit namazdan her birinin kendine ayrılan vakit içinde kılınması farz olmakla beraber bazı özel durumlarda öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarının birleştirilerek (cem') kılınması câiz görülmüştür. Birleştirilen iki namazın, öncekinin vaktinde kılınmasına cem'-i takdîm, sonrakinin vaktinde kılınmasına da cem'-i te'hîr adı verilir. Önceki namazın kendisine ayrılan vaktin son kısmında, sonraki namazın vaktinin ilk kısmında kılınması halinde ise cem'-i sūrî denilen sadece dış görünüşte bir cem' meydana gelmiş olur.

Hac ibadeti sırasında arefe günü Arafat'ta öğle ile ikindi namazı öğle vaktinde, akşam ile yatsı namazı ise Müzdelife'de yatsı vakti içinde cem' ile kılınır. Buradaki cem'in sünnet olduğunda ittifaq vardır. Bunun dışında cem' yapılması Hanefîler'e göre câiz değildir. Diğer üç mezhep ise bazı mazeretlerin bulunması halinde cem'i meşrû görürler (aş. bk.). Ebû Hanîfe, arefe günü Arafat'ta birleştirilerek kılınan öğle ile ikindi namazının cemaatle kılınmasını şart koştuğu halde diğer fıkıh âlimleri bu şartı aramaz. Cem' ile namaz kılınırken bir defa ezan okunur, ancak her namaz için ayrı ayrı kâmet getirilir. Öğle namazının farzı eda edilince arada sünnet kılınmadan ikindinin farzına geçilir. İkinci namazı öğle namazına tâbi olduğundan herhangi bir sebeple öğlenin sahih olmaması halinde ikindinin de iadesi gerekir. Müzdelife'de ise akşam ile yatsı namazı tek ezan ve tek kâmetle kılınır.

Akşamın farzı ile yatsının farzı arasında sünnet kılınmaz ve ara verilmeden her iki namaz eda edilir. Bu şarta riayet edilmezse yatsı namazı için ayrıca kâmet getirilir.

Ayrıntılarda bazı görüş farklılıkları bulunmakla birlikte Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre yolculuk ve yağmur, son iki mezhebe göre ayrıca hastalık cem'i câiz kılan sebeplerdendir. Şâfiîler'le Hanbelîler, namazları cem' edebilmek için yolculuğun dört rek'atlı farzları iki rek'at kılmaya imkân verecek ölçüde olmasını (seferî hali) şart koşarken Mâlikîler bunu dahi gerekli görmeyizler. Yağmur, kar ve dolu yağması, hastalık vb. mazeretlerin bulunması durumunda, namazları birleştirilmesinde istismar ve lâubalilikten uzak bir değerlendirme ile müslümanın kendi zarureti belirlemesi ve ona göre hareket etmesi esastır.

Cem' konusunda mükellefin zaruret ve ihtiyaçlarına diğer mezheplere nisbetle daha fazla önem veren Hanbelî fakihlerine göre özür* sahibi olma, her namaz için abdest almaktan âciz bulunma vb. sebeplerle de namazları birleştirmek câizdir. İçlerinde İbn Şübrüme ile İbn Sîrîn'in de bulunduğu bazı İslâm hukukçuları, alışkanlık haline getirmemek şartıyla, bu sebepler dışında da mutlak olarak cem'in câiz olduğunu söylemektedirler. Ancak Arafat ve Müzdelife dışında cem'i câiz görenlerin bunu bir ruh-sat* olarak aldıklarını, her namazı vaktinde kılmanın daha faziletli olduğunu ifade ettiklerini de belirtmek gerekir.

İslâm âlimleri içinde namazların birleştirilmesi konusunda en müsamahalı görüşe sahip olanlar Ca'ferî fakihleridir. Ca'ferî fakihleri, Arafat ve Müzdelife'deki cem'ler konusunda Sünnî mezheplerle aynı görüşü paylaştıktan başka herhangi bir mazeret olmaksızın öğle ile ikindi ve akşamla yatsı namazlarını birleştirmeyi de câiz görürler. Onlara göre zevalden güneşin batışına kadar olan süre öğle ve ikindi namazlarının ortak vaktidir. Ancak zevalden hemen sonra dört rek'at farz kılacak kadar süre sadece öğle namazının, güneş batımından önce dört rek'at farz kılacak kadar süre de sadece ikindi namazının vaktidir. Aynı şekilde güneşin batışından fecre kadar olan vakit akşam ile yatsı namazlarının ortak vakti olup bu vaktin başında üç rek'at namaz kılacak kadar süre sadece akşam namazının, sonunda dört rek'at kılacak kadar süre de sadece yatsı namazının vaktidir. Namazın esasta